

FARKAS JUDIT ANTÓNIA

A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949)* I.

*„Ebben a társaságban együtt szeretnők látni
a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét”*

A legújabb könyvművészeti törekvések fokozatos térnyerésével és a művészi kiállítású amatőr-bibliofil könyvek iránti gyűjtési kedv 20. század eleji fellendülésével a hazai könyvbarátok részéről egyre nagyobb igény mutatkozott arra, hogy a fejlettebb könyvkultúrával rendelkező nemzetekhez hasonlóan ők is megalakítsák saját egyesületüket és fórumaikat. Bár Szana Tamás, a szép könyvek 19. század végi propagálója már az 1890-es években arról ábrándozott, hogy könyvamatőrjeink egyesületbe szerveződnek, és a fővárosban fontos könyvárveréseket tartanak, vágyálma beteljesüléséig néhány évtizednek el kellett telnie.¹ A művészi igénnyel készült könyvek népszerűsítésére jó ideig csak a művészeteket és irodalmat támogató műpártoló társaságok keretén belül nyílt lehetőség.²

A tanulmány a magyarországi bibliofil mozgalom intézményesülését mutatja be az első hazai könyvkedvelő egyesület, a Magyar Bibliophil Társaság (a továbbiakban: Társaság) történetén keresztül. A szép könyvek készítését, gyűjtését népszerűsítő és a könyvtörténeti kutatásokat előmozdító szellemi műhely meghatározó kulturális és tudományos tevékenységét az újabban feltárt levéltári források felhasználásával rekonstruálom.³

* Jelen tanulmány disszertációm egyik fejezete alapján készült: FARKAS Judit Antónia: Szép könyvek kultusza. Bibliofil könyvkultúra Magyarországon (1914–1949). Miskolc, Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2011. 146–147.

¹ SZANA Tamás: *Egy bibliophil álma*. In: Uő: *Egy amateur naplójából*. Bp. 1899. 81–96.

² Vö. POGÁNY György: *A magyar könyvgyűjtő kalauza*. Bp. 2005. 179–180.

³ A Társaság történetével Pogány György és Györi Luca foglalkozott részletesen: POGÁNY György: *A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1970)*. In: *Írás és könyv. A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve*. I. H. n. 1987. 121–135; POGÁNY György: *Fitz József és a Magyar Bibliophil Társaság*. = Magyar Könyvszemle (104.) 1988. 169–185; POGÁNY: *i. m.* 2005. (2. jegyzet) 181–191; GYÖRI Luca: Bibliofília és bibliofil társaságok a két világháború közti Magyarországon. Szakdolgozat. Bp. ELTE BTK Könyvtartudományi Szak, 2003. 15–47. Az előbbieken kívül a következő forrásokra és irodalomra támaszkodtam: Békés Megyei Levéltár (= BML), a Kner nyomda (Gyoma) iratai (= XI. 9), Írók és művészek (= c). 25–26. Magyar Bibliophil Társaság; Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (= OSzKK) Fond 45. Fitz József iratai; OSzKK Analekta 11.653 A Magyar Bibliophil Társaság történetére vonatkozó iratok; *A Magyar Bibliophil Társaság Alapszabályai*. H. n. [1920–1921]; EISLER Mihály József: *A Magyar Bibliophil Társaság első nyolc évének történetéből*. In: *A Magyar Bibliophil*

Előzmények

A hazai könyvbarátoknak Szana Tamás kezdeményezésére a műértőket és műpártolókat tömörítő Műbarátok Körében (1890) nyílt elsőként lehetőségük arra, hogy a szép könyv ügyét szervezett keretek között felkarolják. 1909-től egy újabb, a művészeti élet és műgyűjtés fellendítésére hivatott szervezet, a Szent György Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete is kivette a részét a bibliofil kultúra népszerűsítéséből. Egyebek mellett fontos feladatának tartotta a művészi ex librisek (könyvjegyek) és könyvek készítésének, illetve gyűjtésének hazai előmozdítását. Ennek érdekében ex libris, majd bibliofil szakosztályt hozott létre. Az első bibliofil szervezet 1920-as megalakulásáig Magyarország csaknem minden szenvedélyes könyvgyűjtője tagja volt az egyesületnek.⁴ Persze a legelkötelezettebbek a külföldi szervezetekbe is beléptek.⁵

A könyvgyűjtők egyesületbe tömörítésének és a magyarországi bibliofil kultúra fellendítésének az ügyét Lantos Adolf antikvárius is szívügyének tartotta. 1913-ban megindította a *Könyvtári Szemlét*, amely – mint azt az alcímben is kifejezésre juttatta – „a könyvtárak, olvasók és könyvgyűjtők félhavi értesítője” kívánt lenni. A Kóhalmi Béla szerkesztésében megjelenő orgánus Könyvgyűjtés – könyvkedvelés című állandó rovatában az egyetemes és hazai könyvművészet, bibliofília legfontosabb eseményeiről, híreiről is beszámolt. Itt fogalmazódott meg elsőként néhány könyvbarát felvetésére az a szándék, hogy az egymástól elszigetelten működő magyar bibliofilek fogjanak össze, és alakítsák meg saját szervezetüket.⁶ A lap készséggel ajánlotta fel segítségét a társaság megszervezéséhez. A kezdeményezés annál is inkább tetszést aratott, mert „Magyarországon a könyvgyűjtés és az ennek érdekében való munkálkodás még szűz terület” volt.⁷

A *Könyvtári Szemle* rövid időn belül közölt egy programtervezetet, amely a következő hét programpontra jelölte meg: könyvtári látogatások szervezése ország-

Társaság Évkönyve. I. 1921–1928. Bp. 1928. 7–10; A Társaság további kiadványai (l. a függelékben); korabeli folyóiratcikkek; TÓTHNÉ BORDÉ Katalin: *Kner Imre és a közéleti nyilvánosság.* [Nyíregyháza], [2001].

⁴ Erről tanúskodik az 1912-es decemberi tagnévsor is, amelyből érdemes néhány nevet kiemelni: gróf Andrássy Gyula, gróf Apponyi Sándor, Czákó Elemér, Ernst Lajos, dr. Gál Hugó, Glück Frigyes, Hoselitz Gyula, dr. Hüttl Hümér, Jeszenszky Sándor, Kellner István, báró Kornfeld Móric, Majorosky Pál, Meller Simon, Rampacher Pál, Reich Milton Oszkár, Reiter László, dr. Reuter Camillo, Siklóssy László, Szalay József, Szemlér Lőrinc, Todoreszku Gyula; l. A Gyűjtő (1.) 1912. 447–451. A Szent György Czéh a Műbarátok Köréhez hasonlóan néhány igényes kiállítású amatőr-bibliofil kötet megjelenítésével is példát mutatott.

⁵ Példaként említhető Apponyi Sándor, aki 1874-ben csatlakozott a Société des Bibliophiles Français-hoz; l. *Liste des membres de la Société des Bibliophiles Français.* Paris, 1876. 7, 19. A Wiener Bibliophilen-Gesellschaftnak 1918-ban hét magyar tagja volt; l. *A bécsi bibliofilek évkönyve 1918-ra.* In: *Könyvgyűjtők Évkönyve 1919-re.* Szerk.: KÓHALMI Béla. Bp. 1919. 87.

⁶ A Könyvtári Szemle kezdeményezéséhez l. POGÁNY: *i. m.* 1987. (3. jegyzet) 122–123; GYÓRI: *i. m.* (3. jegyzet) 13–15.

⁷ *A Magyar Könyvgyűjtők Társaságának terve...* = Könyvtári Szemle (2.) 1914. 63.

szerte a magán- és közkönyvtárakba és a látogatási napokat tartalmazó naptár megjelentetése; kézikönyvtár létesítése a szervezet helyiségeiben; évente egy szép régi vagy ritka könyv tagilletményként való megjelentetése reprint, számozott kiadásban; néhány értékes katalógus és bibliográfia publikálása; a külföldi bibliofil kiadványok (köztük folyóiratokat) beszerzése és hozzáférhetővé tétele az egyesület könyvtárában; hétről hétre repertórium vagy katalógus készítése a bibliofil vonatkozású hazai és külföldi kiadványokról; éves rendszerességgel könyvkiállítások rendezése. A szerkesztőség előzetes számításai szerint az éves tagdíj 100 korona lett volna.⁸

A megalakítandó társaság programjával kapcsolatos vélemények azonban megoszlottak. A hazai könyvdiszítő művészet ügyét jó ideje felkaroló *Magyar Iparművészet* elsősorban azt kifogásolta, hogy a kiadói tervezet nem az új könyvművészeti törekvések pártfogolására helyezi a hangsúlyt:

„Mi a magunk részéről csak örömmel üdvözölhetjük ezt a mozgalmat, amelytől a kissé bizony elmaradt magyar könyvművészet fejlődését is reméljük. Reméljük annak a programnak ellenére, mely mintegy beharangoz a létesülő egyesületnek, s amely sokkal többet beszél az »ismeretlen szép régi vagy ritka« könyvek kiadásáról, mint a modern magyar grafikus művészek és könyvkötéstervezők foglalkoztatásáról. Pedig mindenütt, Münchenben csakúgy mint Párisban, az ilyen bibliofil-egyesületek főleg azzal váltak a saját művészetük becsületére, hogy egy-egy dedikált írónak, ezoterikus költőnek műveit fényűző kiadásban, kongeniális hazai művészek illusztrációival s kötésével jelentették meg. A mi magyar irodalmunkban mennyi az olyan félműlt költő, ma is tevékeny író, akinek kéziratái közt valóságos gyöngyök találhatók a bibliofilek számára. Az Iparművészeti Iskola előzőképpapír-mintái, az Iparrajziskola amatőr kötéseit szinte elvesznek a meg nem értők között és nemzedékek nőnek fel nálunk abban a hitben, hogy a könyv akkor művészies, ha bőrt utánzó papirosba van kötve és a tokja nefelejtikoszorús nyomott karton. Ezért legtöbb esztétikai hatást a programnak attól a pontjától remélünk, mely évenként egy-egy bibliofil-kiállítást helyez kilátásba, hogy bemutassa a szép könyveknek nálunk oly nagyszerű múltját és oly sivár jelenét.»⁹

A *Könyvtári Szemle* megfogadta a folyóirat tanácsait, és programjába a legújabb könyvművészeti törekvések támogatását is bevette.¹⁰ A művészi könyvek felkarolására és a hazai bibliofilek intézményesülésére ugyanakkor várni kellett még néhány évet, mivel a Magyar Könyvgyűjtők Társasága tervbe vett 1914-es őszi megalakulása az első világháború kitörése miatt megghiúsult.

A Magyar Bibliophil Társaság megalakulása, programja és működése

A szellemi élet meghatározó bibliofiljei több hónapos szervezkedés után 1920 őszén látták elérkezettnek az időt arra, hogy életre hívják az első hazai könyvkedvelő egyesületet, a Magyar Bibliophil Társaságot. Április végén ült össze az előkészítő

⁸ *Magyar Könyvgyűjtők Társaságának programvázlata.* = Könyvtári Szemle (2.) 1914. 91–92.

⁹ *Bibliofilek.* = Magyar Iparművészet (17.) 1914. 184, 189. Idézi: GYÖRI: *i. m.* (3. jegyzet) 14–15.

¹⁰ *A magyar könyvművészet és a Könyvgyűjtők Társasága.* = Könyvtári Szemle (2.) 1914. 156.

bizottság az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatói irodájában. Az egyesület megalakításának megszervezésére az intézmény élén álló Végh Gyula bizonyult a legalkalmasabb személynek. Ő hívta össze az alakuló közgyűlést 1920. október 17-én a múzeumban, amely rövidesen a Társaság székhelye lett.¹¹ A frissen megválasztott elnökségi és választmányi tagok, hogy törekvéseik megvalósításához további támogatókat és híveket toborozzanak, a következő nyomtatott felhívást küldték szét:

„A belső tartalmában értékes és külső köntösében művészi ízlésű könyv kedvelő-
hez fordulunk: alakítsuk meg a könyvbarátok magyar társaságát! Az amerikaiak, an-
golok, dánok, franciák, hollandusok, németek és olaszok példája azt bizonyítja, hogy
az illetén egyesülés mindenütt hathatós támogatója a nemzeti művelődésre való tö-
rekvésnek.

Mai helyzetünkben nemzeti öntudatunk is megkívánja, hogy megmutassuk, mennyire
fogékony a magyarság a nyugati nagy nemzetek minden követésre méltó útmutatása
iránt, s ha náluk a bibliophil társaságok több évtizedes virágzásra tekinthetnek vissza,
úgy véljük, hazánkban sem hiányoznak már föltételei annak, hogy megkíséreljük az
elszörtan régóta mutatkozó, hasonló célú törekvések egyesítését. Ebben a társaságban
együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét.

Mind könyvgyűjteményeink és könyvgyűjtőink száma, mind pedig könyvparunk
fejlettsége azzal biztat, hogy munkánk eredményes lesz.

A tervezett társaság egyaránt elősegíteni kívánja majd a jó és művészi kiállítású
könyvek gyűjtését, terjesztését és – gazdasági viszonyaink javultával – előállítását is.
Tagjaink számára kiadványokat szándékozunk megjelentetni, pályázataink, előadá-
saink, megbeszéléseink és kiállításaink ugyancsak a bibliophil célokat fogják szol-
gálni. [...]

Kitűzött céljaink elérésének főfeltétele azonban, hogy társaságunk valóban hiány-
talanul lássa együtt a magyar könyvgyűjtőket, könyvbarátokat s általában mindazokat,
akikhez ezt a felhívásunkat bizalommal intézzük és csatlakozásukra multhatatlanul
számítunk.

Az összehívók nevében:

Apponyi Sándor gróf, Glück Frigyes, Ballagi Aladár, Hoselitz Gyula, Baracs Károly,
Kremmer Dezső, Dégen Árpád, Majovszky Pál, Eisler Mihály, Melich János, Fejér-
pataky László, Meller Simon, Ferenczi Zoltán, Szily Kálmán, Gergely Rezső, Végh
Gyula”¹²

Bár a könyvbarátok egyesületbe tömörítésének gondolata nem volt előzmény nél-
küli, a Társaság alapítói mégsem azonosultak a *Könyvtári Szemle* hat évvel korábbi,
hasonló célokat megfogalmazó kezdeményezésével. Ennek egyik oka volt, hogy
az új szervezet „tagjai politikai okok miatt elhatárolódtak a folyóirat körül cso-

¹¹ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár (= MTAKK) Ms 10. 407/88. Reiter
László levele Tevan Andornak, é. n. A bélyegzőn a következő dátum áll: 1920. ápr. 22; *A Magyar
Bibliophil Társaság Évkönyve. I. i. m.* (3. jegyzet) 8, 52.

¹² BML. XI. 9. c. 26/529–530. Felhívás Kneréknek postázva, é.n. [Kiemelés tőlem – F. J. A.];
vö. XI. 9. c. 26/531. Kner Imre válaszelevele Gergely Rezsőnek, 1921. febr. 3.

portosuló személyektől, akik közül többen emigrációba kényszerültek”.¹³ Őket ugyanis éppen a Tanácsköztársaság hazai könyvkultúrát veszélyeztető intézkedései készítették összefogásra. Félelmeik nem voltak alaptalanok, ugyanis az államosítás nemcsak a nyomdákra, könyvkiadókra és könyvkereskedésekre terjedt ki, hanem a felbecsülhetetlen értékű magánkönyvtárak is veszélybe kerültek. Bár „a világháború utáni nagy összeomlás” fenyegetései elhárultak, az ország területének megcsonkítása komoly traumát okozott, és a társadalom elkötelezett tagjait aktivizálta.¹⁴ A könyvgyűjtés és könyvkészítés múltbeli sikereinek és újabb eredményeinek a bemutatása a könyvkultúra fellendítésén keresztül a nemzet megtépázott identitástudatának a megerősítésére is alkalmasnak látszott.

A Társaság megalakításakor, mint az a felhívásból is kitűnik, külföldi példák sora állt az alapítók előtt. A legtöbb fejlett könyvkultúrával rendelkező ország már jóval korábban életre hívta a maga bibliofil közösségét. Az angolok jártak az élen, ők ugyanis a világon elsőként 1812-ben létrehozták a Roxburghe Clubot, melyet azután újabb egyesületek követtek (pl. First Edition Club, Bibliographical Society, Antiquarian Bookseller’s Association, Oxford Bibliographical Society, Philobiblon Society). A franciák néhány évtized leforgása alatt szintén több szervezetet alapítottak (Société des Bibliophiles François, 1820; La Société des Amis des Livres, 1873; La Société des Bibliophiles Contemporains, 1889; La Société des Cent Bibliophiles, 1895; La Société des Bibliophiles Indépendants, 1896; Les XX, 1897; Les Amis du Livre Contemporain, 1903; La Société du Livre d’Art, 1904; Les Amis du Livre Moderne, 1908). A német könyvbarátok 1899-ben tömörültek társaságba Gesellschaft der Bibliophilen néven, majd újabb közösségeket hoztak létre országszerte (pl. Bibliophilen Abend, Lipcse; Wiegendruck Gesellschaft, Berlin). Az osztrákok a német bibliofilektől különválva 1912-ben hívták életre a Wiener Gesellschaft der Bibliophilen. Az Amerikai Egyesült Államokban is több patinás bibliofil szervezet alakult a 19. század végén: pl. Grolier Club (New York, 1884); Club of Odd Volumes (Boston, 1886); Rowfant Club (Cleveland, 1892); Philobiblon Club (Philadelphia, 1893); Caxton Club (Chicago, 1895).¹⁵

A magyarországi bibliofilek mind közül az egyik legrégebbi, éppen száz évvel korábban alapított francia egyesület, a Société des Bibliophiles François működé-

¹³ GYÓRI: *i. m.* (3. jegyzet) 15–16. Vö. EISLER: *i. h.* (3. jegyzet) 8; REITER László: *Budapest legszebb kiállítása*. = Budapesti Napló (1.) 1937. 4. sz. 246. Nem kizárt, hogy a korábbi kezdeményezéssel szembeni távolságtartás a névválasztásban is szerepet játszott. Az eredeti elgondolással ellentétben az új szervezet végül nem a Magyar Könyvgyűjtők Egyesülete, hanem a Magyar Bibliophil Társaság nevet kapta. Vö. MTAKK Ms 10. 407/88. 92. Reiter László levele Tevan Andornak, é. n.; Tevan Andor levele Reiter Lászlónak, 1920. május 1.

¹⁴ EISLER: *i. h.* (3. jegyzet) 8.

¹⁵ Az angolokhoz l. LANGER M[ór]: *A magyar és külföldi bibliofília története. Ritka és becses magyar könyvek jegyzéke*. Bp. 1936. 48. A franciákhoz l. SILVERMAN, Willa Z.: *The New Bibliopolis: French Book Collectors and the Culture of Print, 1880–1914*. Toronto–Buffalo–London, 2008. 61–115, 219–220; LANGER: *i. m.* 28. A németekhez l. LANGER: *i. m.* 38; <http://www.bibliophilie.de>. Az osztrákokhoz l. www.wiener-bibliophile.at/index.php?section=geschichte. Az amerikaiakhoz l. LANGER: *i. m.* 50; <http://www.caxtonclub.org/history.html> (Utolsó letöltés: 2010. ápr. 14).

sét ismerhették a legalaposabban.¹⁶ A nagy presztízzsel bíró és 100 legrangosabb, többségében tudóst és vagyonos könyvgyűjtőt tömörítő bibliofil társaságnak ugyanis évtizedeken át gróf Apponyi Sándor, a Magyar Bibliophil Társaság díszelnöke is tagja volt.¹⁷ A konzervatív francia egyesület a legtöbb bibliofil tömörüléshez hasonlóan fórumot biztosított a közös szenvedéllyel rendelkező gyűjtőknek, és könyveket, jobbára hasonmás kiadásokat is megjelentetett. A társaság köteteit kizárólag a tagok kapták kézhez, aminek az volt az érdekessége, hogy mindenkinek saját, névre szóló példányt nyomtattak.¹⁸ Nehéz megállapítani, hogy az első magyarországi bibliofil szervezet megalakulásakor a névválasztáson túl mennyi inspirációt merített a francia társaságtól, az azonban bizonyos, hogy működése lényegesen demokratikusabb, tevékenysége szélesebb körű volt.

A belügyminiszter 1920. november 8-án fogadta el a bibliofilek alapszabályait, amelyek a célok és feladatok vázolása mellett az egyesület működésének jogi feltételeit is tartalmazták.¹⁹ A szervezet a bibliofilia tradícióinak ápolása mellett a könyvkultúra fejlesztését tekintette legfontosabb célkitűzésének: „előmozdítani a művészi szempontból értékes könyvek előállítását, gyűjtését és terjesztését, ápolni a könyvgyűjtők és könyvkedvelők érdekeit, terjeszteni a könyvészetre, kivált a hazaira vonatkozó ismereteket, fejleszteni az ízlést a könyvparban, érintkezést keresni a külföld hasonló célú társulataival, végül hazai könyvtáraink gyarapítását és fejlesztését támogatni.”²⁰

A Társaság megfogalmazott céljainak megvalósítására igen impozáns programot dolgozott ki. Egyik legfontosabb feladatának önálló bibliofil kiadói tevékenységét tekintette. Elsősorban „ízléses megjelenésű könyveket, hazai illusztrált műveket, régi könyvek mintájára készült hasonmásokat” kívánt kiadni tagjai számára, amelyeket a tagok a megjelenéstől számított 10 éven belül nem értékesíthettek. Az illetménykötetek mellett ugyanakkor kereskedelmi forgalomba kerülő egyéb kiadványok, többek között folyóirat és évkönyv megjelentetését is tervbe vette. Kiadói tevékenysége mellett közlemények és szakkikkek közzétételét, előadások, összejövetelek, kiállítások és könyvaukciók rendezését, valamint egyéb hazai és külföldi bibliofil termékek beszerzését tűzte ki feladatául. A „művészileg értékes hazai kiadványok, typographiai, graphikai termékek és könyvészeti munkák előállítását” elsősorban pályázatok kiírásával kívánta támogatni. A feladatok között a tudományos tevékenység is hangsúlyos szerepet kapott. Lehetővé akarta tenni, hogy a „hazai nyilvános és magán könyvtáraink bibliophil szempontból értékes anyagának is-

¹⁶ GYÓRI: *i. m.* (3. jegyzet) 15.

¹⁷ Vö. 5. jegyzet; VÉGH Gyula: *A bibliophil*. In: *Gróf Apponyi Sándor emlékezete*. Bp. 1926. 51.

¹⁸ Vö. SILVERMAN: *i. m.* (15. jegyzet) 61–74; *A XX. század könyvművészete. A Magyar Bibliophil Társaság első kiállítása az Iparművészeti Múzeumban*. Szerk.: VÉGH Gyula. Bp. 1921. 33.

¹⁹ *A Magyar Bibliophil Társaság Alapszabályai i. m.* (3. jegyzet). Idéz belőle: POGÁNY: *i. h.* 1988. (3. jegyzet) 171; GYÓRI: *i. m.* (3. jegyzet) 16–17.

²⁰ *A Magyar Bibliophil Társaság Alapszabályai i. m.* (3. jegyzet) 3.

meretét, gyarapodását, hozzáférhetővé tételét bibliográfiai kiadványaival, könyvtár-katalógusok készítésével és más alkalmas eszközök útján” előmozdítsa.²¹

Tevékenysége finanszírozására a tagsági díjakból, valamint az adományokból és egyéb támogatásokból bejövő összegeket kívánta igénybe venni. A bevételek gyarapítását szolgálták a kiadványok értékesítéséből és a kiállítások belépődíjából befolyt pénzek is. A tagság tiszteletbeli, alapító és rendes tagokból állt. A korlátlan időtartamú tiszteletbeli tagok megválasztásáról a közgyűlés, az alapító és rendes tagok belépéséről pedig a választmány döntött. A megalakuláskor az alapítóknak legalább 1000 korona, a rendes tagoknak 10 korona egyszeri belépési díjat és 100 korona éves tagdíjat kellett fizetniük.²² A Társaság működéséről és szervezeti felépítéséről az éves közgyűlés döntött; az operatív és adminisztratív feladatokat az elnökségből és választmányból álló, közel 20 tagú vezetőség intézte. Utóbbiban a hazai könyves és nyomdász szakma elitje, egyetemi tanárok, könyvtárosok, muzeológusok, írók, szerkesztők, kritikusok és gyűjtők foglaltak helyet. Érdemes néhány személyt kiemelni közülük. Áldozatkészségük és szakmai hozzáértésük ugyanis nagyban hozzájárult a szervezet sokoldalú és színvonalas tevékenységéhez.

A Társaság elnöki teendőit Végh Gyula²³ (1870–1951), az Iparművészeti Múzeum főigazgatója látta el. Az egyesület a főmuzeológus személyében egy olyan, nagy tekintélyű és kiváló vezetői képességekkel rendelkező elnökre lelt, aki nem melleleg szenvedélyes könyvgyűjtő volt, és értett a könyvekhez. A szervezet neki köszönhetően az egyik legrangosabb tudományos és kulturális tevékenységet folytató közintézménnyel is szoros szakmai együttműködést épített ki. A múzeum ugyanis nemcsak a bibliofilek székhelyének adott otthont több mint egy évtizeden át, hanem nagyszabású tematikus grafikai és könyvkiállításait is felkarolta és befogadta. 1932-ben Enyvvári Jenő²⁴ (1884–1959), a Fővárosi Könyvtár igazgatója követte Véghet az elnöki székben. Ettől az időszaktól a bibliofilek székhelyüket a Reviczky utca 1. szám alatt található Wenckheim-palotába (ma Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) helyezték át. Enyvvári elődjéhez hasonló szakmai felkészültséggel irányította a szervezetet, bár feladata nehezebbnek bizonyult, mivel a húszas évekhez képest a Társaság anyagi lehetőségei korlátozottabbak lettek, tagsága megfogyatkozott.

²¹ *A Magyar Bibliophil Társaság Alapszabályai i. m.* (3. jegyzet) 3–4.

²² *A Magyar Bibliophil Társaság Alapszabályai i. m.* (3. jegyzet) 4–5. Az összeg az évek során természetesen többször változott; vö. GYŐRI: *i. m.* (3. jegyzet) 17. Az alapító tagok egyszeri és mindenkoros tagdíja azonban mindig tízszerese maradt a rendes tagok éves díjának. Érdemes megjegyezni, hogy 1924-ben a nehéz gazdasági viszonyokra való tekintettel az 50 000 koronára felemelt rendes tagdíjból a közalkalmazottak 50%-os kedvezményt kaptak: *A Magyar Bibliophil-Társaság. = Magyar Bibliofil Szemle* (1.) 1924. 120.

²³ Művészeti író, műgyűjtő, 1917–1934 között a Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatója, majd főigazgatója. Számos bibliofiliával és könyvművészettel kapcsolatos írás fűződik a nevéhez. Vö. BAJZIK Zsolt: *verebi Végh Gyula élete (1870–1951)*. In: „*Utcánév sem jár énnekem...*” *Emlékezés verebi Végh Gyulára. Emlékkiállítás és konferencia*. Szerk.: BAJZIK Zsolt. Szombathely, 2001. 9–43.

²⁴ Filozófus, könyvtáros. 1905–1945 között a Fővárosi Könyvtár munkatársa, 1927-től igazgatója.

A két alelnöki (utóbb társelnöki) posztot Majovszky Pál²⁵ (1871–1935), nyugalmazott miniszteri tanácsos, neves könyv- és műgyűjtő, illetve Ferenczi Zoltán²⁶ (1857–1927), a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója töltötte be. Ferenczi 1927-ben bekövetkezett halálával Lukinich Imre²⁷ (1880–1950), a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi könyvtárának igazgatója lett az alelnök. Mindnyájuk nevéhez fűződik egy-egy fontos kiállítás és katalógus.

A reprezentatív és protokolláris feladatok jelentős része az elnök mellett a főtitkár, Eisler Mihály József (1882–1944?) hárult, aki elmeorvos létére kiválóan értett az irodalomhoz, művészetekhez és nem utolsósorban a könyvekhez. A bibliofilek körében igen jelentős régi és modern könyvművészeti könyvgyűjteményével szerzett magának elismerést.²⁸ Az 1940-es évek közepétől Drescher Pál²⁹ (1889–1957), a Fővárosi Könyvtár főfelügyelője lett a főtitkár, aki mindenekelőtt fontos könyvtörténeti kutatásaival, publikációival és kiállítások megrendezésével segítette a bibliofilek munkáját.

A Társaság életében meghatározó szerepet játszott az 1923–1930 között másodtitkárként tevékenykedő Fitz József (1888–1964).³⁰ „[F]eladata sokrétű volt, ő intézte a szervezés adminisztratív teendőit, vezette az ülések jegyzőkönyveit, ő tartotta a kapcsolatot a választmány tagjai között.”³¹ A hivatalos ügyeken túlmenően számos javaslat, valamint publikáció fűződött a nevéhez, és aktívan részt vett a kiadványok és kiállítások előkészítésében is. 1934-től új szerepben, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójaként vált szorossá a kapcsolata a Társasággal. Pogány György szerint abban is oroszlánrésze volt Fitznek, hogy a Társulat fórumot biztosított a könyv- és nyomdászattörténeti kutatásoknak.³²

²⁵ Szerkesztő, művészeti író, könyv- és műgyűjtő. A vallás és közoktatásügyi minisztérium művészeti ügyosztályán dolgozott, amelynek 1913–1917 között miniszteri tanácsosi minőségben vezetője volt. 1925-től a *Magyar Művészet* szerkesztője volt. Kiemelkedő 19. századi rajzgyűjteményét a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta.

²⁶ Irodalomtörténész, könyvtáros. 1899–1925 között a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, ezt követően az MTA főkönyvtárosa.

²⁷ Történész, 1923–1924 között a Magyar Országos Levéltár, 1924–1929 között pedig az OSzK igazgatója. Vö. *Dr. Lukinich Imre a Magyar Bibliophil Társaság alelnöke*. = Magyar Könyvszemle (34.) 1927. 352.

²⁸ Vö. STEMMER Ödön: *Egy antikvárius visszaemlékezései*. Szerk.: TAKÁCS Márta. Bp. 1985. 196. Vö. még: BOGNÁR Zsuzsa: *Eisler Mihály József és társai – Lukács György szellemi vonzasköre a Pester Lloydban (1907–1914) II.* = Magyar Könyvszemle (115.) 1999. 186–195.

²⁹ Költő, műfordító, a Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosa. Jelentős könyvtörténeti, bibliográfiai, könyv- és nyomdaművészeti munkásságot fejtett ki. Verseit Csöndes Pál álnéven írta. 1939-ben belügyminiszteri engedéllyel vezetéknevét Szentkútyra változtatta (vö. OSzKK Fond 45/664/9).

³⁰ Könyvtáros, könyvtörténész. 1914-től a budapesti Egyetemi Könyvtár tisztviselőjeként dolgozott, 1930–1934 között a pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1934–1945 között az OSzK főigazgatója. Vö. POGÁNY: *i. h.* 1988. (3. jegyzet) 169–185.

³¹ POGÁNY: *i. h.* 1988. (3. jegyzet) 173–174. Gergely Rezső könyvkereskedő után Fitz látta el a titkári teendőket, akit azután Drescher követett.

³² POGÁNY: *i. h.* 1988. (3. jegyzet) 171–172.

A pénztárosi feladatokat ellátó Reiter László, az Amicus Kiadóvállalat tulajdonosa elsősorban a kiadás terén bizonyult áldozatkésznek. A húszas évek első felében ő felelt a legtöbb kiadvány sajtó alá rendezéséért, tipográfiai tervezéséért, népszerűsítéséért, és az ő kiadásában jelent meg az első négy kiállítási katalógus is.

A hazai könyv- és nyomdaművészet legmeghatározóbb 20. századi alakja, Kner Imre a választmány egyik legönzettebb és legtehetősebb tagjaként a húszas évek végétől kapcsolódott be intenzíven a bibliofilek szakmai és könyvművészeti munkájába, azt követően, hogy Reiter László fokozatosan visszavonult a könyvkiadástól.³³ Jó néhány kiadvány és nyomtatvány megtervezésében, ingyenes vagy önköltségen való elkészítésében vett részt, és szakmai tanácsaival éveken át segítette az elnökséget. A Társaságban betöltött szerepére később még visszatérek.

Bár gróf Apponyi Sándor díszelnök nem folyt bele a napi munkába, élénk figyelemmel kísérte a szervezet tevékenységét. Az egyik legjelentősebb, európai viszonylatban is megbecsült hazai könyvgyűjtő személyét igen nagy tisztelet övezte, bibliofília iránti szeretete, szakértelme, egyedülálló gyűjtőtevékenysége mindenki számára követendő példaként szolgált. Végh Gyula a következőképpen emlékezett vissza a Társasághoz fűződő kapcsolatára:

„Apponyi Sándor a francia bibliophilek között is a legnagyobb tekintélynek örvendett s a békekötés után felszólították őt, hogy a társaságba, melynek immár legrégebbi tagja volt, újból lépjen be, amit ő azonban a franciáknak velünk szemben tanúsított magatartására való tekintettel akkor nem tartott időszerűnek.

E helyett készséggel vállalta az újonnan alakult Magyar Bibliophil Társaság díszelnökségét. Társaságunk nem nyújthatott neki kárpótlást a külföldi tagsággal elvesztett előnyökért, de – magyar volt, s ez elegendő volt ahhoz, hogy Apponyi Sándor meleg érdeklődéssel karolja fel törekvéseinket, erkölcsi és anyagi támogatásban részesítve első kísérletezéseinket, örülve sikereinken, melyek az ő gondolatvilágához oly közel állottak – hiszen szép könyvekről volt szó! Kiállításainkra legértékesebb könyveit habozás nélkül átengedte, sajnálkozva, hogy több alkalmas anyaggal nem rendelkezik, sőt nem röstellte a fáradságot, hogy a könyveket, metszeteket kiállításainkhoz maga kiszemelje. [...] Szerény kiadványainkra mindig talált – azok érdemét messze meghaladó elismerő szavakat, és nem szűnt meg bennünket buzdítani, tanácsokkal támogatni. A Magyar Bibliophil Társaságnak engedte át »Rariora et Curiosas«-gyűjteményjegyének kiadását is. Sajnos, a »Rariora« megjelenését már nem érthette meg, pedig ezzel reméltük Elnökünknek átnyújthatni hódolatunk és ragaszkodásunk jelét.»³⁴

A Társaságnak megalakuláskor 150 (75 alapító és ugyanannyi rendes) tagja volt. Az évek előrehaladtával azonban a taglétszám fokozatosan növekedett, és 1930-ra elérte a 261 (80 alapító és 181 rendes) főt.³⁵ Bár a tételes, foglalkozás szerinti és különböző évekből származó névsorok nem állnak rendelkezésünkre, a Társaság társadalmi összetételére a nyomtatásban megjelent 1928. és 1930. évi listák alap-

³³ Knernek kezdetben komoly szakmai fenntartásai voltak a szervezettel szemben: Vö. POGÁNY: *i. m.* 1987. (3. jegyzet) 124–125.

³⁴ VÉGH: *i. h.* (17. jegyzet) 51–52. Idézi: GYÖRI: *i. m.* (3. jegyzet) 30–31.

³⁵ *Magyar Bibliophil Társaság alakult...* = Magyar Iparművészet (23.) 1920. 93; *A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve. II. 1929–1930.* Szerk.: NAMÉNYI Ernő. Bp. 1931. 21–29.

ján is következtetni tudunk.³⁶ A legkülönbözőbb foglalkozású gyűjtők szűk tábora – az időközben elhalálozott tagokkal együtt 1930-ban 287 fő – a társadalom elitjét alkotta. A művészi könyvek tervezésével, készítésével és forgalmazásával foglalkozó könyves szakma meghatározó alakjai,³⁷ illetve a tudományos és kulturális élet kiválóságai mellett szép számmal szerepeltek a középosztálybeli értelmiség további csoportjai (orvosok, ügyvédek, bírák, mérnökök, tanárok, tisztviselők). De jó néhány gyárost, vállalatvezetőt és vagyonos bankárt is találunk a tagok között.³⁸ Ami a történelmi főnemeseket illeti, számuk a korábbi évtizedekhez képest jelentős mértékben megfogyatkozott. Az 1920-as években mindössze néhány arisztokrata származású könyvgyűjtő nevével találkozunk a taglistákon (pl. gr. Apponyi Sándor, gr. Batthyány Gyula, gr. Esterházy Miklós, Móric és Mihály, br. Podmaniczky Gézáné, gr. Teleki Sándorné, gr. Zichy Rafaelné). A magánszemélyek mellett egyébként civil szervezetek, cégek és közintézmények is támogatták a szervezet munkáját (pl. a Külügyi Társaság, az Iparművészeti Múzeum, a Szegedi Múzeumbarátok Egyesülete, az Első Magyar Betűöntőde Rt., valamint több fővárosi, vidéki és egy németországi könyvtár).

Magyarországon a 20. század elejétől a polgári műgyűjtés térnyerésének lehetünk a tanúi; ez a bibliofiliára is érvényes volt.³⁹ Ezt nem csupán a vezetőség és a Társaság összetétele, hanem a jelentősebb és széles körben ismert könyvgyűjtő

³⁶ L. még: *A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve. I. i. m.* (3. jegyzet) 41–50.

³⁷ Bárzay Gusztáv, Benes Klára, Bíró Miklós, Bródy László, Cserna Juliska, Dick Manó, Dormándy László, Engl Géza, Fenyő Miksa, Gergely Rezső, Gróf József, Herz Henrik, Hornyánszky Viktor, inárcsi Farkas László, Kner Erzsébet, Kner Imre, Kollár Kálmán, Kozma Lajos, Löbl Ödön, Ranschburg Gusztáv és Viktor, Reiter László, Révai Ödön, Rosner Károly, Sacelláry Pál, Somló Béla, Stemmer Ödön, Tevan Andor.

³⁸ A két háború közötti tudományosság többek között Ballagi Aladár, Dégen Árpád, Dézsi Lajos, Hoffmann Edith, Kremmer Dezső, Melich János, Mészöly Gedeon, Nyireő István, Rexa Dezső, Szili Kálmán révén képviseltette magát. A Társaság tagjai körében tudhatta a legbefolyásosabb kultúrpolitikusokat és intézményvezetőket (pl. Klebelsberg Kuno, Hóman Bálint, Kertész K. Róbert, Petrovics Elek). Néhány képzőművész, építész (Telcs Ede, Benczur Ida, Batthyány Gyula, Lechner Jenő) mellett a legjelentősebb műértők és műgyűjtők (pl. Fónagy Béla, Hoselitz Gyula, báró Kohner Adolf, báró Kornfeld Móric, Meller Simon, Wolfner László) is felsorakoztak. Feltehetőleg az írástudók rosszabb anyagi körülményeit és érdektelenségét jelzi, hogy a fennmaradt taglistákon alig szerepel egy-két író, költő és kritikus (pl. Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Elek Artúr, Fenyő Miksa, Bacher Pál). Érdemes megjegyezni, hogy Kosztolányi 1934-ben a választmányba is bekerült: Magyar Távirati Iroda Archivum 1920–1945. <http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1>. Hírkiadás /belpolitika, külpolitika/ 1934. nov. 3. 32. (Utolsó letöltés 2010. április 10.) A pénzarisztokrácia köréből az egyik legtekintélyesebb gyűjtőt, báró Kornfeld Mórict kell kiemelni.

³⁹ Vö. MRAVIK László: „... *Hercegek, grófok, naplopók, burzsoák...*” *Száz év magyar képgyűjtése*. I. rész 2003. 11. 25. <http://www.kieselbach.hu/cgi-bin/kieselbach.cgi?MENUID=HIREK&HIRID=422&ARCHIV=&KATID=261> (Utolsó letöltés 2010. április 10).

tevékenységet folytató tagok névsora is alátámasztja.⁴⁰ A könyvgyűjtés újabb keltjének, azon belül pedig a modern amatőr-bibliofil művek iránti érdeklődés megnövekedésének gazdasági okai is voltak. A nagyméretű képző- és iparművészeti tárgyak gyűjtésével szemben a lényegesen kisebb méretű, számozott, neves művészek grafikáival illusztrált könyveké, különösen az újabb kiadásúaké jelentősen kisebb tőkebefektetést, tárolásuk pedig kevesebb helyet igényelt. (Többek között ezért lendült fel ekkoriban – nem különben a művészi könyvek gyűjtői körében – a sokszorosított grafikai alkotások, azon belül pedig az ex librisek gyűjtése is.)

A könyvgyűjtési szokások átalakulásához vezetett az is, hogy a muzeális értékű ösnyomtatványok és régi magyar könyvek a 20. század elejére csaknem teljesen eltűntek az antikvár könyvpiacról, ha pedig felbukkantak, kisebb vagyonokba kerültek.⁴¹ A 19–20. századi amatőr-bibliofil kiadványok kelendőségét ugyanakkor az is segítette, hogy az 1920-ban bevezetett fényűzési adót az 50 koronát meghaladó és 1850 előtt kiadott könyvekre, valamint az értékes könyvkötésekre is kivetették.⁴²

A 19. század végétől jelentős vagyona szert tevő polgárok körében a díszesen bekötött és a tulajdonos ex librisével ellátott könyveket magában foglaló elegáns könyvtárszobának fontos reprezentációs funkciója volt. Ezért fordulhatott elő, hogy egyeseknél a könyvgyűjtés passziója nem elsősorban intellektuális igényből fakadt, hanem a társadalmi presztízs megszerzésének volt az egyik eszköze.⁴³

A Magyar Bibliophil Társaság csaknem harmincéves fennállása során a húszas években, a hazai bibliofil könyvkultúra legprospéralóbb időszakában töltötte be leginkább hivatását, működése ekkoriban volt a legeredményesebb. Ezekben az években rendelkezett a legmagasabb taglétszámmal, jelent meg legtöbb kiadványa, szervezte legfőbb kiállításait és vett részt a legjelentősebb hazai és külföldi kiállításokon, ekkor indította meg az évente meghirdetett „legszebb magyar könyvek” pályázatát. E sikerekben gazdag korszak egybeesett Végh Gyula 1920–1932-ig tartó elnöklétével. A húszas évek vége felé azonban egyre inkább megszorodtak a Társaság körüli szervezeti és anyagi természetű problémák, amelyek közül a bibliofilek első embere az előbbieket találta aggasztóbbnak. Végh Gyula a tagok „indolenciája és improduktivitása”, a szervezet „tehetetlensége” miatt úgy érezte, hogy az ügyek intézése teljes egészében rámaradt. Majovszkyt, a társelnököt 1925-től teljesen leköttötte a *Magyar Művészet* szerkesztése, az egyik leglelkiismeretesebb és legtevé-

⁴⁰ Gr. Apponyi Sándor, dr. Eisler Mihály József, Drescher Pál, Elek Artúr, inárcsi Farkas László, Glück Frigyes, Hoselitz Gyula, Kismartony Henrik János, Kohner Adolf, br. Kornfeld Móric, Meller Simon, Majovszky Pál, Petrovics Elek, br. Podmaniczky Gézáne, Rampacher Pál, Reiter László, dr. Reuter Camillo, székasi Sacelláry Pál, Siklóssy László, Stemmer Ödön, Szalay József, Szász Andor, Szász Zsombor, Székács Imre, Szemlér Lőrinc, Végh Gyula.

⁴¹ GULYÁS Pál: *A könyvgyűjtés főbb irányai. III.* = *Uránia* (9.) 1908. 172–173.

⁴² 1920. évi XVI. tc. A fényűzési forgalmi adóról 5 §. 4, 7. c.: <http://www.1000ev.hu> (Utolsó letöltés 2010. április 10). A Társaság közbenjárására enyhítettek a törvényen. 1930-ban már csak az 1800 előtt nyomtatott és 200 pengőnél drágább, illetve a bőrkötésű luxuskönyveket adóztatták meg. OSzKK Fond 45/1159/5. Fitz József feljegyzése a Társaság választmányi és igazgatósági üléséről, 1930. febr. 5.

⁴³ Vö. RÁBA Leó: *A bibliofília halálára.* = *Magyar Grafika* (12.) 1931. 48.

kenyebb tag, Kremmer Dezső (1879–1926), a Fővárosi Könyvtár igazgatója pedig elhalálozott. „Most – kivéve Önt senki sincsen, aki csak a kisujját is megmozdítaná, mindent Tőlem várnak, de azért nem segítenek semmiben [...] úgy hogy már nagyon megelégettem ezt az elhagyatottságot és komolyan készülök lemondani az elnökségről, miután egy ilyen fontos ügynek egyedül való intézésére magamat képesnek és hivatottnak nem érzem” – panaszkodott egyik, Kner Imrének írt levelében Végh.⁴⁴ A gyomai könyvművésznak, akinek ekkoriban vált szorosabbá a kapcsolata a Társasággal, és aki nem kis mértékben támogatta az elnök munkáját, sikerült erről lebeszélne. Néhány évvel később, amikor Végh ismét visszavonulását latolgatta, Kner újfent meggyőzte őt arról, hogy távozásával felbomlana a szervezet, és éppen a válságos helyzetben van a legnagyobb szükség az összefogásra: „[s]ajnos, a Társaság működésének kifelé nem sok a visszhangja és a hatása, de az az érzésem, hogy a mai súlyos viszonyok között a helyünkön kellene maradnunk és ki kellene tartanunk, hogy a Társaság céljait minden melléktekintet nélkül az igazi kvalitás elvének alapján szolgáljuk.”⁴⁵

Együttműködésük eredményeként sikerült a Társaság húszas évek végi működését némileg felpezsdíteni, és több tartalommal megtölteni. Ezek közé tartozott a szervezet alapítása óta tervbe vett időszaki kiadvány megjelentetése is. Erre a propaganda mellett elsősorban azért volt szükség, hogy önálló fórumot biztosítsanak törekvéseiknek, és minél közvetlenebb érintkezést találjanak tagjaikkal és a közönséggel. A hatékonyabb tájékoztatással, hirdetményeik, közleményeik és felhívásaik közzétételével nagyban megkönnyítették volna a bibliofilekkel való kapcsolattartást, és hozzájárulhattak volna a taglétszám növeléséhez is. Saját bibliofil orgánus hiányában – aminek a létrejöttét elsősorban az anyagi nehézségek akadályozták – a vezetőség levelek és nyomtatványok postai úton történő küldésével informálta tagjait, és más folyóiratokkal (*Magyar Bibliofil Szemle, Könyvbarátok Lapja*) próbált több-kevesebb sikerrel együttműködni.

Nyolc évvel a megalakulást követően Kner Imre áldozatkészségének köszönhetően jelent meg az első évkönyv, amelyet hamarosan egy második kötet is követett. A gyomai nyomdatulajdonos felajánlotta, hogy műhelyében elkészíti a kiadványt, és átvállalja az előállítás költségeit. Kner mellé egyébként további önzetlen támogatók sorakoztak fel. A Diósgyőri Papírgyár Rt. és a Renker & Söhne cég zerkalli papírgyára ingyen bocsátotta a Társaság rendelkezésére a papírt.⁴⁶

Az első évkönyv nem annyira a szakma részére készült, hanem inkább a „laikus” könyvbarátokat és a nagyközönséget kívánta megszólítani; „a nemes és szép tipográfiának s az ízléses könyvnek a közönség minél szélesebb köreiben” kívánt híveket toborozni, és „a külföld haladását követve” felújítani „hazánknak régi ha-

⁴⁴ BML. XI. 9. c. 25/264–265. Végh Gyula levele Kner Imrének, 1928. ápr. 23.

⁴⁵ BML. XI. 9. c. 25/509–511. Kner Imre levele Végh Gyulának, 1931. [a dátumot feltehetőleg elírták, valójában 1930.] jan. 20. Idézi: TÓTHNÉ BORDÉ: *i. m.* (3. jegyzet) 47–48. Vö. OSZKK Fond 45/749/11–13, 18. Végh Gyula levelei Fitz Józsefnek, 1931. febr. 4., febr. 14., márc. 6., okt. 11.

⁴⁶ *Előszó.* In: *A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve. I. i. m.* (3. jegyzet) 5.

gyományait”.⁴⁷ A kiadvány feladatának tekintette, hogy megismertesse az olvasót a bibliofília fogalmával, a tipográfia és könyvművészet alapjaival.⁴⁸ Kner Imre letisztult, könyvdíszek nélküli klasszicista tipográfiájú kötetéből 1000 példány készült bordázott antique papíron, de 100 különlegesebb példányt is nyomtak merített, valódi rongypapíron, amit a tagok 5 pengőért tudtak megvásárolni.⁴⁹ A fenti célokat a kötet tartalmának összeállításában is igyekeztek érvényesíteni. Eisler Mihály József, Végh Gyula és Kner Imre tanulmányai mellett igen sok tájékoztató adatot közöltek a Társaságról, kezdve az elnökség, választmány, alapító és rendes tagok név- és címjegyzékétől, az alapszabályok kivonatán át egészen a megjelent illetménykötetek és katalógusok jegyzékéig. A közönséges példányokhoz tagbelépési nyilatkozatot is mellékeltek, és a rövid német kivonattal ellátott köteteket a külföldi szakfolyóiratoknak, társszervezeteknek és kiadóknak is megküldték.

1931-ben jelent meg a Társaság második, 1929–1930-as évkönyve, amely a könyv-illusztrációval foglalkozott. Ehhez pedig az erre leghivatottabbakat, a modern magyar könyvművészeket sikerült partnerül megnyerni. Az 1928-ban megalakult Magyar Könyv- és Reklámművészek Társaságával közösen jelentették meg az évkönyvet, és bemutatkozási lehetőséget biztosítottak a néhány vonatkozásban rokon törekvésekkel megindult ifjú tömörülésnek. A szerkesztést Naményi Ernőre bízta, aki a bibliofileknek választmányi tagja, a könyv- és reklámművészeknek pedig tevékeny főtítkára volt. A kötet Náday Pál és Naményi Ernő két hosszabb tanulmánya mellett Bortnyik Sándor, Csabai-Ékes Lajos, Dallos Hanna, Divéky József, Fáy Dezső, Jaschik Álmos, Kner Albert, Kozma Lajos, Kolozsvári Sándor, Molnár C. Pál, Végh Gusztáv és Reiter László egy-egy illusztrációját is tartalmazta. Bár a kiadvány kiállítását és szerkesztését tekintve követte az első évkönyvét, szedése és nyomása már nem Gyomán, hanem a Hungária Hírlapnyomda Rt.-ben készült.

A második évkönyvvel le is zárult a Társaság időszaki kiadványainak a sora. A bibliofilek nemcsak az évkönyvek folytatólagos kiadásáról és a hön áhított folyóirat megindításáról kényszerültek lemondani, hanem a korábban egy-két évenként megjelenő illetménykötetek számának fokozatos csökkenésébe is bele kellett törődniük. Az évkönyvek lelkesítő példája nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem bizonyult hatásos marketingfogásnak. Intő jelnek bizonyult, hogy a második kiadványból már feleannyit, azaz 500 példányt nyomtak.⁵⁰

Az időszaki kiadvány megindítása is azt jelezte, hogy a Társaság belátta: új kommunikációs eszközöket és reklámfogásokat is be kell vetnie törekvéseinek hathatósabb érvényesítése érdekében, és további újításokra van szükség mind a könyvbarátok bizalmának megtartása, mind pedig a szélesebb közvélemény megnyerése

⁴⁷ BML. XI. 9. c. 25/371. A sajtópéldányok nyomtatott kísérőlevele, 1928. november 29.

⁴⁸ *Előszó.* In: *A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve. I. i. m.* (3. jegyzet) 6.

⁴⁹ BML. XI. 9. c. 25/380. Végh Gyula levele Kner Imrének, 1928. dec. 8.

⁵⁰ Bár az évkönyvekkel nem igazán tudták a Társaság iránti fokozatosan lankadó érdeklődést felpezsdíteni, azok kedvező fogadtatásra találtak a hazai és a külföldi szakmai körökben, és néhány új előfizetőt is hoztak (vö. BML. XI. 9. c. 25/381, 405. Végh Gyula levelei Kner Imrének, 1928. dec. 8.; 1929. jan. 6.).

érdekében. Felismerték, hogy a világgazdasági válság miatt, még ha szűkre szabott keretek között is, de alkalmazkodniuk kell a megváltozott körülményekhez.

A húszas évek végén leginkább az évenkénti könyvversenyektől várták tevékenységük megújítását, ami be is váltotta a hozzá fűzött reményeket. Kner Imre vetette fel egyik, Végh Gyulához írott levelében, hogy a szép könyv ügyét úgy is előrébb lehetne vinni, ha minden évben kiválasztanák a könyvpiac legszebb könyveit. Ez a módszer alkalmasnak látszott a közönség ízlésének fejlesztésére és arra, hogy rászoktassák őket az igényesen előállított nyomtatványokra. A bibliofilek elnökét is foglalkoztatta az ízlésesen elkészített könyv díjazása. A *Magyar Iparművészet*-ben írt is egy ismertetést, amelyben a világon elsőként alkalmazott és hallatlanul nagy népszerűségnek örvendő amerikai könyvversenyekről is említést tett. „Az Egyesült Államokban – számol be Végh írásában – 1923 óta évente kiállítják a megjelent ötven legszebb könyvet. A feltétel, melyhez a kiválasztást fűzik, abban áll, hogy a kiadvány helyesen oldja meg a tartalom és kiadás körülményeiből folyó problémát [...], ami annyit jelent, hogy nemcsak luxuskiadások és ú.n. amatőr-példányok versenyezhetnek, hanem részt vesznek a versenyben az egyszerű tömegkiadványok is, ha ugyan művészi összhangzatosságra tudtak törekedni.”⁵¹

A Társaság olyan jónak találta az ötletet, hogy az 1929. január 24-i választmányi ülésén döntést hozott arról, hogy „minden év, könyvpiaci termésének öt legszebb könyvét kitünteti”, és felkérte Kner Imrét és Naményi Ernőt, hogy dolgozza ki a feltételeket. A kiírást, amelynek évenkénti közzétételével a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületét bízták meg, több orgánumban is megjelentették.⁵² A szabályok szerint a díjra csak a Magyarországon készült és forgalomba hozott könyvek kiadói pályázhattak. A nyomdák, tervezőgrafikusok és díszítőművészek nem vehettek részt a versenyben, ugyanis az akcióval a kiadókat akarták színvonalasabb munkára ösztönözni. Az eseményből kizárták a magánkiadókat, a magáncélra és néhány példányban megjelent privatdruckokat. A beküldött könyvek értékeléséről a Társaság mindenkori elnökségéből és választmányából álló zsűri döntött, amely nemcsak az öt legszebb könyvnek járó oklevelet ítélte oda, hanem döntését szakszerűen meg is indokolta. Ezzel is hozzá akart járulni a szép könyv kritériumainak népszerűsítéséhez. A kiadók természetesen a díjazás tényét és az értékelést széles körben is nyilvánosságra hozhatták, ami nem kis elismerést és reklámot jelentett számukra. Volt, aki a döntést nyomtatott hirdetések formájában tette közzé, és volt, aki az árusítandó könyvön papírszalaggal reklámozta a díjazott terméket.⁵³ A jutalmazott kiadványokat a szervezők egy általuk javasolt könyvesbolt kirakatában is kiállították. 1929-ben a választás az egyik tag-

⁵¹ BML. XI. 9. c. 25/403–404, 405–406. Kner Imre levele Végh Gyulának, 1929. január 4.; Végh Gyula levele Kner Imrének, 1929. január 6.; VÉGH Gyula: *Modern könyvművészet. „Modern Book Production” (The Studio London, 1928)*. = *Magyar Iparművészet* (31.) 1928. 187.

⁵² BML. XI. 9. c. 25/410–411. Tervezet; *A Magyar Bibliophil Társaság évenkénti könyvversenye*. = *Corvina* (51.) 1929. 151; *Magyar Grafika* (10.) 1929. 136.

⁵³ Kner Imre szokásához híven ingyen készítette el a kitüntető oklevelet és a hirdető szalagot. BML. XI. 9. c. 25/499. Végh Gyula levele Kner Imrének, 1929. dec. 21.

társ, Gergely Rezső Dorottya utca 2. szám alatti Grill-féle könyvesboltjára esett.⁵⁴ A díjak kihirdetésének időpontját a kereskedelmi szempontból legelőnyösebb időszakra, a karácsony előtti hetekre időzítették.

A kitüntetett könyvek a hazai könyves szakma azon kiadóitól származtak, akik igyekeztek szem előtt tartani az új könyvművészeti törekvések érvényesítését. A kötetek elbírálásánál a technikai előállítás gondossága, a felhasznált anyagok minősége és a tipográfiai kiállítás mellett a különféle technikával készült illusztrációk művészi értéke, a kép és a szöveg egysége is befolyásolhatta a döntést. A leggyakrabban szereplő Kner és Hungária nyomda kiadványai mellett megtaláljuk a Nyugat, az Amicus, a Káldor, a Fővárosi Háznyomda, a Singer és Wolfner, az Egyetemi Nyomda, az Officina, a Magyar Szemle Társaság, az Országos Széchényi Könyvtár, a Pantheon, az Athenaeum és az Erdélyi Szépműves Céh egy-egy kötetét is. Ami a könyvművészeket illeti, többek között a Kozma Lajos, Molnár C. Pál, Fáy Dezső, Kner Albert, Haiman-Kner György és Dallos Hanna illusztrációival díszített könyvek nyerték el a zsűri tetszését.⁵⁵

Bár a reklámnak ez a módja a korábbinál mindenképpen szélesebb körű publicitást hozott a szép könyvnek, a kedvezőtlen gazdasági helyzet a Társaság létét egyre nagyobb veszélybe sodorta. A súlyos anyagi nehézségeket tetézte a tagság fokozatos zsugorodása.⁵⁶ Az elnöki tisztet 1932-től átvevő Enyvvári Jenő számára a legnagyobb kihívást az jelenthette, hogy életet leheljen a haldokló egyesületbe.⁵⁷ Erre utalnak azok a programok és akciók, amelyekkel megpróbálták a szervezet iránt megcsappant érdeklődést felkelteni. 1934 februárjában tervbe vették, hogy a Fővárosi Könyvtár épületében havonként könyvbemutató előadásokkal egybekötött összejöveteleket tartanak.⁵⁸ Lehetővé akarták tenni a könyvbarátok számára, hogy a találkozókön gyűjteményeik bibliofil és ritka darabjait egymás között értékesítsék. Hogy némi bevételhez jusson a szervezet, elhatározta, hogy minden eladott könyv után 10%-os jutalékot von le. Az első összejövetelet, amelyen Elek Artúr ismertette értékes Stendhal-gyűjteményét, 1934. március 10-ére hívták össze. A Társaság ezzel a kezdeményezésével az aktív könyvgyűjtőknek kívánt fórumot és szorosabb érintkezési lehetőséget biztosítani. Hogy e téren minél eredményesebb munkát fejthessen ki, a tagok gyűjtési területét és irányát is nyilvántartásba

⁵⁴ BML. XI. 9. c. 25/472. Végh Gyula levele Kner Imrénének, 1929. dec. 11.

⁵⁵ Voltak olyan esztendő, amikor a beküldött könyvek művészi színvonala alapján csak kevesebb kötetet tüntettek ki. A könyvversenyekről részletesebben l. GYÖRI: *i. m.* (3. jegyzet) 46–47; POGÁNY: *i. m.* 1987. (3. jegyzet) 132–133.

⁵⁶ Az elhunyt tagok és a kilépők számának megnövekedése miatt a Társaság már 1928-ban fontolóra vette, hogy úgy módosítja alapszabályait, hogy a kilépés után három évig kell fizetni a tagdíjat. OSzKK Fond 45/1159/5. Fitz József feljegyzése a Társaság választmányi üléséről, 1928. febr. 9.

⁵⁷ A leköszönő Végh Gyula egyenesen úgy fogalmazott, hogy a bibliofilek „végkimerülésben fognak kimúlni.” OSzKK Fond 45/749/22. Végh Gyula levele Fitz Józsefnek, 1932. okt. 5. Idézi: POGÁNY: *i. h.* 1988. (3. jegyzet) 181.

⁵⁸ BML. XI. 9. c. 26/123. Enyvvári Jenő és Drescher Pál körlevele, é. n. [1934. február].

akarta venni.⁵⁹ Egyelőre sajnos sem a tervbe vett nyilvántartásról, sem a kezdeményezés kimenetéről nem áll rendelkezésre több adat.

A Társaság 1935. őszi választmányi ülésén arról hozott határozatot, hogy propagandát indít a tagok toborzására. Újfént Kner Imréhez fordultak, akinek a saját kiadványai népszerűsítésekor alkalmazott reklámfogását kívánták a taggyűjtésben hasznosítani: „az Ön néhány évvel ezelőtti szép könyvjelzői mintájára társasági könyvjelzőket készíttetnénk. Az volna a tiszteletteljes kérésünk, hogy [...] néhány tervet készíteni méltóztassék [...] a Társaság szignetjével. Ezt a könyvjelzőt előkelő könyvesboltoknak adnók át, melyek azt vevőik közt a vásárolt könyvekben szétosztanák. Talán sikerül ily módon néhány új tagra szert tenni.”⁶⁰ Kner Imre rövid időn belül meg is küldte az elnöknek az elkészített szedésmintát. A kétoldalas, díszítés nélküli könyvjelző tervein a Társasággal kapcsolatos legfontosabb információk mellett (szignet, cím, a korábban kiadott számozott könyvek listája) a következő reklámszöveg állt:

„Minden magyar könyvgyűjtő lépjen be a Magyar Bibliophil Társaságba a szép könyv s a magyar könyvkultúra lelkes barátainak a körébe!
A tagok kapják a Társaság kiadványait, látogathatják a kiállításait s részt vesznek a Társaság közérdekű kulturális munkájában”⁶¹

A bibliofilek Kner Imre javaslatára abban is megállapodtak, hogy a könyvek mellett azt is feltüntetik, hol lehet azokat megvásárolni. Főbizományosként a Váci utca 11. szám alatti Lauffer könyvkereskedést jelölték meg.⁶² Sajnos a tervezett olvasójegyek végleges változatáról, illetve az akcióról nem lehet többet tudni, de valószínűsíthető, hogy ha el is készültek a könyvjelzők, azok érdemben nem változtattak a szervezet iránti közönyön.

Sokan a Társaság inaktivitásával magyarázták egy új kezdeményezés, a Bisztrai Farkas Ferenc által életre hívott Magyar Bibliofilek Szövetsége 1937-es létrejöttét.⁶³

⁵⁹ Vö. BML. XI. 9. c. 26/124. Kner Imre levele Enyvári Jenőnek, 1934. febr. 28.

⁶⁰ BML. XI. 9. c. 26/248–249. Enyvári Jenő levele Kner Imrének, 1935. 10. 28. Kner könyvjelzőihez l. HAIMAN György–LÉVAY Botondné: *A Kner-nyomda, kiadványainak tükrében 1882–1944*. I. Bp. 1982. 251, 255.

⁶¹ BML. XI. 9. c. 26/250–251. Szedésminta (kiemelés az eredetiben), mellette csatolva Kner Imre Enyvári Jenőnek írt levele, 1935. okt. 30.

⁶² BML. XI. 9. c. 26/253. Enyvári Jenő levele Kner Imrének, 1935. 09. 19.

⁶³ Bisztrai Farkas Ferenc (1903–1966): könyvkiadó, szerkesztő, közgazdász, parasztpárti politikus, a forradalmi Nagy Imre kormány államminisztere. A két háború között több bibliofil jellegű kiadványt jelentetett meg, amelyek közül az *Ars Hungarica* című művészeti könyvsorozat volt a legjelentősebb. Vö. „*Aki nem ír, hanem úr*”. *Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok*. Szerk., sajt. alá rendezte, jegyzetekkel ellátta FARKAS Judit. Bp. 2007; FARKAS: *i m.* 2011. (* jegyzet) 259–283. Persze más próbálkozások is voltak: a Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társaságának bibliofil köre 1936-ban tervbe vette a 111 Könyvbarát Társasága megalakítását. Vö. OSzKK Fond 45/1181. A Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társasága bibliofil körének tervezete Fitz Józsefnek, 1936. okt. 15.

Jóllehet az új tömörülésbe több olyan neves könyvbarát is belépett, aki a régebben alakult társulatnak is tagja volt, a célok nem voltak teljesen azonosak, ráadásul az új szervezet rövid időn belül beszüntette tevékenységét. A jó ideje anyagi nehézségekkel küzdő Társaság létét sokkal inkább veszélyeztette a pénzhiány, a tagok kilépése és az egyre kiszámíthatatlanabb politikai helyzet. A zsidótörvények bevezetése és a világháború kitörése végképp ellehetetlenített minden bibliofil kezdeményezést, a Társaság mozgástere egyre inkább beszűkült. 1940 szeptemberében a szervezetnek már csak 64 alapító és 82 rendes tagja volt, tehát tíz év alatt több mint felére csökkent a tagsága.⁶⁴ Bár 1940-ben a támogatók segítségével még meg tudtak jelentetni egy önálló illetménykötetet, ezt követően már alig adtak életjelt magukról.⁶⁵

A társulat – a feltámasztására irányuló kísérletek ellenére – a második világháborút követően már nem tudott talpra állni. A bibliofiliát óriási veszteség és pusztítás érte: számos kiemelkedő tevékenységet folytató tag életét vesztette, többek a holokauszt áldozatai lettek, jó néhány felbecsülhetetlen értékű könyvgyűjtemény szétszóródott vagy elpusztult, míg másokat a Szovjetunióba hurcoltak. A Társaság 1945 végén adott először életjelt magáról. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ugyanis felhívást intézett a tudományos intézetekhez és társulatokhoz, hogy közöljék a következő évi kiadói munkatervüket, és azt, hogy az államsegélyen kívül milyen forrást vesznek igénybe. Erre azért volt szükség, mert a „magyar tudományos élet tervszerű újjáépítése és továbbfejlesztése érdekében elengedhetetlen, hogy a rendelkezésünkre álló szűkös pénzügyi kereteket a lehető legcélszerűbben és leggazdaságosabban használjuk fel.” A Társaság is eleget tett a kérésnek, és közölték, hogy terveik között szerepel egy folyóirat (*Könyvmoly* vagy más címen), egy bibliofil almanach, több illusztrált gyermekkönyv, hasonmás régi és ritka művek, könyvtörténeti munkák (köztük a magyar könyvillusztráció történetének különösen levő feldolgozása) és irodalmi szemelvények kiadása, s mindezt kizárólag saját erőből és a „magyar könyvkiadókkal karöltve” kívánják megvalósítani.⁶⁶ Az ígéretes tervek közül végül egy nagy sikerű kiállításra, egy kiállítási katalógusra és az éves könyvversenyre futotta erejükből. A szervezet, amely néhány évig kénytelen volt szüneteltetni könyvpályázatait, 1947 decemberében az év öt legszebb kiadványa közé választotta Tevan könyvét.⁶⁷

⁶⁴ OSzKK Analekta 11.653/9. A Társaság pénzügyi helyzete, 1940. szept. 21.

⁶⁵ 1943 telén a bibliofilek megrendeltek 100 kötött példányt a Tevan kiadásában napvilágot látott *A bölcs Esopusnak és másoknak fabulái és oktató beszédei...* (1943) című könyvből. A tagilletményként felajánlott kötetekkel akartak propagandát csinálni a vegetáló szervezetnek: „a régi tagokat kitarthatás miatt megjutalmazni”, és új híveket toborozni. MTAKK Ms 10. 417/71. Eisler József Mihály levele Tevan Andornak, 1943. dec. 5.

⁶⁶ OSzKK Analekta 11.653/10, 11. A Magyar Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium levele a Társaságnak, 1945. dec. 10.; A Társaság válaszelevele, 1946. jan. 4.

⁶⁷ RUDNYÁNSZKY István: *Könyv-szépségverseny*. = Kortárs (2.) 1948. február 1. 252.

A lassú öntudatra ébredést a pénztelenség és az ezzel összefüggésbe hozható érdektelenség akadályozta, hogy azután a színvonalas könyvkiadás elsorvasztásával, a nyomdák, könyvkiadók, könyvkereskedések államosításával, valamint a kommunisták diktatórikus hatalomra kerülésével végképp megszűnjének a hazai bibliofília és könyvművészet legalapvetőbb feltételei. A Társaság is belátta, hogy nem tudja többé ellátni feladatát, betölteni hivatását, ezért az 1949. február 25-én megtartott közgyűlésen nyolc tag, Bródy László, Fitz József, Naményi Ernő, Rexa Dezső, Trócsányi Zoltán, Gergely Rezső, Szentgyörgyi Márton és Szentkúty Pál jelenlétében kimondta a szervezet feloszlását.⁶⁸ Ezt követően egy-két kisebb kísérletet leszámítva több évtizedre elnémult a magyarországi bibliofília.

JUDIT ANTÓNIA FARKAS

L'histoire de la Société Bibliophile Hongroise (1920–1949) I.

*„Nous espérons voir unis dans cette société tous les amis du livre,
tous les défenseurs de son culte”*

L'étude présente essaie de reconstruire les débuts et l'histoire de la première association bibliophile hongroise, à l'aide de la littérature spécialisée et des sources récemment retrouvées. La fondation de cette association coïncida dans les années 1920 avec la nouvelle vague de l'édition des livres modernes de bibliophilie hongroise et la mode de leur collection. À côté des collectionneurs passionnés et des personnes dont la profession est liée au livre (historiens du livre, historiens de l'art, écrivains, historiens de la littérature, critiques d'art, artisans du livre, éditeurs, imprimeurs etc.), tous ceux qui voulaient améliorer la culture du livre hongrois adhérèrent à la Société, qui joua un rôle prépondérant dans le développement de la bibliophilie magyare, la promotion de la production et de la collection des beaux livres, l'amélioration de leur niveau artistique, la promotion de la recherche dans les domaines de l'histoire du livre et de l'histoire d'imprimerie. Pour parvenir à ces buts, la Société publiait des ouvrages imprimés à un petit nombre d'exemplaires, souvent numérotés, organisait des expositions pour ses membres et pour le grand public ; ainsi qu'un concours annuel pour les éditeurs de beaux livres hongrois. Bien qu'elle ait déployé une activité culturelle et scientifique très importante au cours de plus de 30 ans d'existence, à cause de la tournure défavorable prise par les événements économiques, sociaux et politiques à partir de la fin des années 1920, la Société ne fut pas en mesure de protéger les intérêts de ses membres, d'empêcher la diminution continue de leur nombre, et de renforcer le cercle des amis du livre hongrois. La dictature communiste mit un point final à son existence.

⁶⁸ OSzKK Analekta 11.653/14. A Társaság közgyűlésének jegyzőkönyve, 1949. febr. 25.